

FTAMP 06.52.13
ӘОЖ 330.34;330.35

А.К. САУЛЕМБЕКОВА,¹

докторант.

Б. КАЛИМУРАТҚЫЗЫ,¹

докторант.

Халықаралық бизнес университеті¹

ЕАЭО МЕМЛЕКЕТТЕРІ НАРЫҒЫН БІРІКТІРУ ЖӘНЕ ҮЙЛЕСТІРУ

Аңдатпа

Мақалада ЕАЭО дамуының негізгі бағыттары дайындалғанда ескерілген, экономикалық дамудың трендтері мен шақыртуларының жіктелімі көрсетілген. Бірінші топ әлемнің барлық мемлекеттеріне, соның ішінде ЕАЭО мүше-мемлекеттеріне тән жалпы сын-тегеуіріндерін қамтиды. Екінші топқа жалпы ЕАЭО және оның мүше-мемлекеттеріне тән ішкі трендтер жатады: халықаралық экономикалық санкциялар, ұлттық валютаның девальвациясы, ақша-несие саясатының өзгерісі, экономикалық даму қарқынының төмендеуі, бизнес-циклдер, транзиттік трендтер, технологиялық фактор. Үшінші топ интеграциялық нәтижені жүзеге асырудың міндетімен байланысты интеграциялық трендтерді қамтиды. Ең соңғы төртінші топқа «өсу әсері» және «дағдарыс әсері» деп аталатын, өзара әсердің сын-тегеуіріндері мен трендтері жатады. Сонымен қатар, халықаралық рейтинг агенттіктің мәліметтері бойынша ЕАЭО мемлекеттері қаржы нарықтарының позицияларын анықтау үшін, түрлі рейтингтік бағалауға бағытталатын, мемлекеттерінің бәсекеге қабілеттілігіне салыстырмалы талдау жасалынды. Осы рейтингтердің ішіндегі анағұрлым танымалыларының қатарына Дүниежүзілік экономикалық форумның жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексі, «Бизнес жүргізудің жеңілдігі» (Doing Business) Дүниежүзілік банкінің рейтингісі, The Heritage Foundation зерттеу орталығы және The Wall Street Journal баспасы экономикалық бостандығының индексі, The Economist Intelligence Unit зерттеу орталығы операциялық тәуекелінің рейтингісі, The PRS Group ұйымы мемлекет тәуекелдерінің Халықаралық анықтамалығының рейтингісі, Бертельсман Қоры (Bertelsmann Stiftung) экономикалық түрленуінің индексі және т.б. жатады.

Тірек сөздер: үйлестіру, құбылмалылық, әлемдік бағалар, экономикалық ықпалшара, девальвация, бәсекеге қабілеттілік, трендтер, индекс, рейтинг.

Еуразиялық экономикалық одақ (ЕАЭО) мемлекеттеріне бірыңғай капитал нарығы мен қаржылық қызметті құру шеңберінде заңнаманы үйлестіретін, нарықты біртіндеп біріктіретін және ұлттық реттеушіні құратын бірнеше кезеңдерден өту талап етіледі.

Ортақ нарық және біріктірілген жобаларды жүзеге асыру үшінші мемлекеттерден тікелей инвестиция тарту үшін жаңа мүмкіндіктер туғызады, ол өз кезегінде 2030 жылға дейінгі аралықта тұтас біріккен әсерде ерекше рөлге ие болады. Үшінші мемлекеттерден тартылған тікелей шетел инвестициясының ағыны 2030 жылға қарай 90 млрд АҚШ долларын құрауы мүмкін. Сондай-ақ, жалпы ішкі өнімдегі өзара инвестициялардың үлесі біртіндеп өсіп, ал үшінші мемлекеттерден тартылған инвестиция үлесі – төмендейтін болады [1].

ЕАЭО даму сценарийі бойынша, оларды әзірлеудің негізгі болжамы мен жүзеге асыру үшін жағдайлар негізгі бағыттарды әзірлеуде ескерілген, экономикалық дамудың трендтері мен шақырулар, келісілген макроэкономикалық саясатты жүргізудің жедел үдерісінде назарға алынады.

Ең басты назарда шақырулар мен трендтердің негізгі төрт түрі қарастырылады. Біріншісі әлемнің барлық мемлекеттерінің, соның ішінде – ЕАЭО мүшелерінің жалпы шақыртуларын қамтиды, олар: экономикалық өсу орталықтарын жылжыту, аймақтандырудың өсуі, негізгі сауда серіктестерінің экономикалық жағдайы, ақша-несие қатынасының әлемдік жүйесі, энергетика нарығы жүйесінің тұрақсыздығы, биржалық тауарларға деген әлемдік бағалардың құбылмалылығы, тұрғындардың қартаюы, урбандалу, экология.

Екінші топқа жалпы ЕАЭО және оның мүше-мемлекеттеріне тән ішкі трендтер жатады: халықаралық экономикалық санкциялар, ұлттық валютаның девальвациясы, ақша-несие саясатының өзгерісі, экономикалық даму қарқынының төмендеуі, бизнес-циклдер, транзиттік трендтер, технологиялық фактор.

Үшінші топ интеграциялық нәтижені жүзеге асырудың міндетімен байланысты интеграциялық трендтерді қамтиды.

Ең соңғы төртінші топқа «өсумен зақымдану» және «дағдарыспен зақымдану» деп аталатын, өзара әсердің шақыртулары мен трендтері жатады.

Түрлі экономикалық параметрлер бойынша мемлекеттердің бәсекелестік позициясын бағалауға ғылыми-зерттеу орталықтары мен ұйымдарында тұрақты түрде жарияланатын халықаралық рейтинг есебі мүмкіндік береді. Осы рейтингтердің ішіндегі анағұрлым танымалыларының қатарына Дүниежүзілік экономикалық форумның жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексі, «Бизнес жүргізудің жеңілдігі» (Doing Business) Дүниежүзілік банкінің рейтингісі, The Heritage Foundation зерттеу орталығы және The Wall Street Journal баспасы экономикалық бостандығының индексі, The Economist Intelligence Unit зерттеу орталығы операциялық тәуекелінің рейтингісі, The PRS Group ұйымы мемлекет тәуекелдерінің Халықаралық анықтамалығының рейтингісі, Бертельсман Қоры (Bertelsmann Stiftung) экономикалық түрленуінің индексі және т.б. жатады.

Көрсетілген рейтингтердегі ЕАЭО мемлекеттерінің (соның ішінде ұйымға кіру туралы мәмілеге қол қойған Қырғызстан) жағдайы туралы салыстырмалы мәліметтер 1-кестеде көрсетілген.

Кесте 1 – Халықаралық рейтингтегі ЕАЭО мемлекеттерінің бәсекелестік позициясы

Рейтинг атауы	Рейтингте қамтылған барлық мемлекеттердің (ЕАЭО мемлекеттерінің ішінде) арасындағы рейтингтегі мемлекеттің орны				
	Армения	Беларусь	Қазақстан	Қырғызстан	Ресей
Жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексі	85 (3)	Көрсетілмеген	50 (1)	108 (4)	53 (2)
«Бизнес жүргізудің жеңілдігі» (Doing Business) рейтингісі	45 (1)	57 (2)	77 (4)	102 (5)	62 (3)
Экономикалық бостандықтың индексі	52 (1)	153 (5)	69 (2)	82 (3)	143 (4)
Операциялық тәуекелдің рейтингісі	89 (1)	162 (5)	117 (2)	148 (3)	148 (3)
Мемлекет тәуекелдерінің халықаралық анықтамалық рейтингісі	104 (3)	120 (4)	43 (1)	көрсетілмеген	60 (2)
Экономикалық түрлендіру индексі	48 (2)	90 (5)	47 (1)	70 (4)	48 (2)
Ескертпе – [1–6] әдебиет көзінің негізінде автормен құрастырылған.					

Институттардың сапасы, инфрақұрылым, макроэкономикалық тұрақтылық, денсаулық және бастауыш білім беру, жоғары білім және кәсіби даярлау, тауарлар мен қызметтер нарығының, еңбек нарығының тиімділігі, қаржы нарығының дамуы, технологиялық даму деңгейі, ішкі нарық көлемі, компанияның бәсекеге қабілеттілігі және инновациялық әлеует секілді 12 бақылау көрсеткіштерін біріктіретін, 114 айнымалы бойынша құралған, жаһандық бәсекеге қабілеттілік рейтингінде әлемнің 144 мемлекетінің ішінде ЕАЭО мемлекеттері 50-ден (Қазақстан) 108-ге (Қырғызстан) дейінгі орынға ие. Беларусь рейтингіде көрсетілмеген, алайда зерттеушілердің бағалауы бойынша ол шамамен 93-орынға ие болатын еді. Рейтингте орналасқан ЕАЭО мемлекеттерінің басты экономикалық мәселесі жемқорлық, бизнесті

қаржыландыруға шектелген қол жеткізу, салықтық реттеудің ерекшелігі, бюрократия, саяси тұрақсыздық (Қырғызстан экономикасы үшін өзекті) болып табылады [1].

Кәсіпкерлік қызметті реттеумен байланысты заңнаманы объективті бағалауға мүмкіндік беретін және оның 189 мемлекетте пайдаланылуы кәсіпорынды тіркеу, құрылысқа рұқсат алу, электрожабдықтау жүйесіне қосылу, меншікті тіркеу, несиелеу, инвесторды қорғау, салық салу, халықаралық сауда, келісім шарттардың орындалуын қамтамасыз ету және төлем қабілеттіліктің болмауына рұқсат беру секілді аспектілерде қолданылуына қатысты «Бизнес жүргізудің жеңілдігі» (Doing Business) рейтингінде ЕАЭО мемлекеттері 45-тен (Армения) 102-ге (Қырғызстан) дейінгі орында орналасқан. Аталған рейтингке сәйкес, аймақтың барлық мемлекеттері үшін анағұрлым өзекті мәселелер мыналар болып табылады: халықаралық сауда рәсімдерінің күрделілігі және кәсіпорындардың электрлік желілерге қосылуы, сонымен қатар, Ресей мен Қазақстан мемлекеттері үшін құрылысқа рұқсат беру қиындығы, Армения үшін – келісімшарттардың орындалуын қамтамасыз ету, Беларусь мемлекеті үшін – бизнесті несиелеуге қол жетімділік, Қырғызстан үшін – фирмалардың банкроттық рәсімі және салық жүйесінің ерекшелігі [2].

Меншік құқығын қорғау, жемқорлықтан босатылу, үкіметтік шығындар, салықтық бостандық, бизнесті ашу бостандығы, еңбек қарым-қатынастарының бостандығы, монетарлық бостандық, сауда бостандығы, инвестиция жасау бостандығы мен қаржылық бостандық секілді он компоненттің орташа арифметикалық көрсеткішін құрайтын, әлемнің 178 мемлекетінің экономикалық бостандық индексінің көрсеткіші бойынша ЕАЭО мемлекеттері 52-ден (Армения) 153-ке (Беларусь) дейінгі орынды алуда. Осындай орынды иелену, мемлекеттерде ең алдымен индекстің алдыңғы екі компоненттерінің төмен көрсеткіші, ал Ресей мен Беларусь елдері үшін аталған компоненттер ішіндегі соңғы екі позицияның әлсіздігі негізінде болып отыр [3].

Қауіпсіздікпен, саяси тұрақтылықпен, мемлекеттік басқарудың тиімділігімен, заңнамалық реттеумен, макроэкономикалық жағдаймен, халықаралық сауда және төлеммен, қаржымен, салық саясатымен, жұмыс күші нарығы және инфрақұрылыммен байланысты он тәуекелді бағалауға бағытталатын, операциялық тәуекел рейтингінде ЕАЭО мемлекеттері әлемнің 180 мемлекетінің ішінде 89-дан (Армения) 162-ге (Беларусь) дейінгі орында. Рейтинг авторларының пікірі бойынша, анағұрлым жоғары тәуекелге саяси тұрақтылық, мемлекеттік басқару тиімділігі және заңнамалық реттеу аймағындағы елдер ие. Ерекше маңызды көңіл қоюды талап ететін тәуекелдерге: макроэкономикалық тәуекелдер, халықаралық төлем және сауда (Беларусь және Ресей үшін) аймағындағы тәуекелдер, инфрақұрылымды дамыту мәселелерімен байланысты тәуекелдер (Армения, Беларусь және Қырғызстан мемлекеттері үшін), қаржылық тәуекелдер (Беларусь және Қырғызстан үшін) жатады [4].

Өз кезегінде, саяси, қаржылық және экономикалық тәуекелдердің категориясы бойынша топталған, 22 айнымалыға негізделген, мемлекеттік тәуекелдің Халықаралық анықтамалық рейтингісі бойынша ЕАЭО мемлекеттері (рейтингте көрсетілмеген Қырғызстанды қоспағанда) әлемнің 140 мемлекетінің ішінде 43-тен (Қазақстан) 120-ға дейінгі (Беларусь) дейінгі орында орналасқан. Аталмыш рейтингке сәйкес, аймақтағы мемлекеттердің негізгі мәселелеріне жемқорлық, биліктің әлсіз ашықтығы (есеп беруге міндеттілік) және бюрократия сапасы, ал Армения мен Беларусь мемлекеттерінде әлеуметтік-экономикалық жағдай, жан басына шаққандағы ЖҰӨ-нің төмен деңгейі, халықаралық валюталық өтімділіктің деңгейі болып табылады. Сондай-ақ, аймақтағы басқа мемлекеттердің аясында Беларусь мемлекетіндегі инфляция қарқынының жоғары болу мәселесі кедергі келтіруде [5].

Сондай-ақ, 129 посткеңестік мемлекеттері мен үшінші әлем елдерінің нарықтық экономикаға өту деңгейін көрсететін және әлеуметтік-экономикалық даму, нарықтық ұйым және бәсекелестік, валюталық және бағалық тұрақтылық, жекеменшік, жаппай әл-ауқат деңгейі, экономикалық нәтижелер мен тұрақты даму секілді көрсеткіштерге негізделген экономикалық түрленудің индексі көрсеткіші бойынша ЕАЭО мемлекеттері 47-ден (Қазақстан) 90-ға (Беларусь) дейінгі орынды иеленеді. Дегенмен аймақтың барлық мемлекеттері үшін тұрақты даму критерийі бойынша төмен көрсеткіш байқалады және де, рейтинг авторларының зерттеулеріне сәйкес, Армения, Қазақстан және Қырғызстан мемлекеттері үшін – әлеуметтік-экономикалық даму мәселесі, Армения, Ресей, Қырғызстан үшін – жаппай әл-ауқат деңгейі, жеке Ресей үшін – жеке секторды қолдау жағдайы, Қырғызстан үшін – мемлекет экономикасының көрсеткішін

жақсарту мәселелері өзекті болып отыр. Беларусь мемлекеті аталған рейтингте, тек бірінші критерийді қоспағанда, қалғандары бойынша төмен көрсеткіш көрсетуде [6].

Сонымен, рейтингтік бағалауға бағытталған ЕАЭО мемлекеттерінің бәсекеге қабілеттілігін салыстырмалы талдау қорытындысы аймақ мемлекеттерінің ішінде анағұрлым бәсекелестік артықшылыққа Қазақстан мен Арменияның ие екендігін көрсетеді. Барлық қарастырылған халықаралық рейтинг бойынша салыстырмалы түрде төмен позицияны иеленген Ресей, ал содан кейінгі орында Қырғызстан мемлекеті тұр. Зерттеп отырған аймақтағы бәсекеге қабілеттіліктің төмен көрсеткішін Беларусь мемлекеті көрсетуде. Оны «Бизнес жүргізудің жеңілдігі» (Doing Business) рейтингісінен басқа (әлемдегі дамыған 30 елдің қатарына кіру үшін мемлекет үкіметінің нақты айқындалған жоспары бар), қалған барлық рейтингтер дәлелдейді [7].

Сөзсіз, бәсекеге қабілеттіліктің әртүрлі деңгейі, ЕАЭО мемлекеттерінің іскерлік және инвестициялық тартымдылығы осы бірлестікті құрудан экономикалық нәтиже оның мүшелері үшін бірдей емес, соның ішінде, болмашы болуы мүмкін. Бұл өз кезегінде, дамуы бойынша артта қалған мемлекеттерді және халықаралық рейтингте көрсетілген көрсеткіштері төмен аймақтың кейбір мемлекеттеріне әрі қарай экономикалық реформалар жүргізуге, бизнес жүргізудің жеңілдігі жағдайларын жетілдіруге және жалпы айтқанда, әлеуметтік-экономикалық даму параметрлерін арттыруға септігін тигізуі керек.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 The Global Competitiveness Report 2014–2015 // World Economic Forum. URL: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015/> (date of access: 28.04.2015).

2 Doing Business: оценка бизнес-регулирувания // Группа Всемирного банка. URL: <http://russian.doingbusiness.org> (дата доступа: 28.04.2015).

3 2015 Index of Economic Freedom // The Heritage Foundation & The Wall Street Journal. URL: <http://www.heritage.org/index/> (date of access: 28.04.2015).

4 Risk Briefing: Monitoring Risk in 180 Markets // The Economist Intelligence Unit. URL: <http://viewswire.eiu.com/index.asp?layout=homePubTypeRK> (date of access: 28.04.2015).

5 International Country Risk Guide Tables // The PRS Group. URL: <https://epub.prsgroup.com/icrg-tables> (date of access: 28.04.2015).

6 Transformation Index BTI 2014 // Bertelsmann Stiftung. URL: <http://www.bti-project.org/index/> (date of access: 28.04.2015).

7 Программа деятельности Правительства Республики Беларусь на 2011–2015 годы: утв. Постановлением Совета Министров Республики Беларусь 18 февраля 2011 г. № 216 // Справочно-правовая система «КонсультантПлюс». [Электронный ресурс] / Компания «КонсультантПлюс».

Аннотация

В статье предложена классификация трендов и вызовов экономического развития, которые учитывались при разработке основных направлений развития ЕАЭС. Первая группа включает общие вызовы для всех стран мира, в том числе государств-членов ЕАЭС. Ко второй группе относятся внутренние тренды, характерные непосредственно для государств-членов и ЕАЭС в целом: международные экономические санкции, девальвация национальных валют, изменение денежно-кредитной политики, снижение темпов экономического развития, бизнес-циклы, транзитные тренды, технологический фактор. Третья группа включает интеграционные тренды, связанные с задачей реализации интеграционных эффектов. К четвертой группе были отнесены вызовы и тренды взаимного влияния, именуемые «заражение ростом» и «заражение кризисом». Также проводится сравнительный анализ конкурентоспособности стран ЕАЭС, базирующийся на различных рейтинговых оценках с целью определения позиций финансовых рынков этих государств согласно международному рейтинговому агентству. К числу наиболее известных из данных рейтингов относятся индекс глобальной конкурентоспособности Всемирного экономического форума, рейтинг Всемирного банка «Ведение бизнеса» (Doing Business), индекс экономической свободы исследовательского центра The Heritage Foundation и издания The Wall Street Journal, рейтинг операционного риска исследовательского центра The Economist Intelligence Unit, рейтинг Международного справочника страновых рисков организации The PRS Group, индекс экономической трансформации Фонда Бертельсманна (Bertelsmann Stiftung) и др.

Ключевые слова: гармонизация, волатильность, мировые цены, экономические санкции, девальвация, конкурентоспособность, тренды, индекс, рейтинг.

Abstract

The article proposes a classification of trends and challenges of economic development, which were taken into account in the development of the main directions of the development of the EAEU. The first group includes common challenges for all countries of the world, including the member states of the EAEU. The second group includes internal trends that are specific to the member states and the whole EAEU in general: international economic sanctions, devaluation of national currencies, changes in monetary policy, slowdown in economic development, business cycles, transit trends, technological factors. The third group includes integration trends associated with the task of implementing integration effects. The fourth group included challenges and trends of mutual influence, referred to as “infection by growth” and “infection by crisis”. A comparative analysis of the competitiveness of the EAEU countries is also conducted, based on various rating assessments in order to determine the positions of the financial markets of these states according to the international rating agency. Among the most known of these ratings are the Global Competitiveness Index of the World Economic Forum, World Bank’s rate “Doing Business”, The Heritage Foundation’s Economic Freedom Index and The Wall Street Journal, the Operational Risk Rating of The Economist Intelligence Research Center Unit, the rating of the International Directory of Country Risk of the PRS Group, the economic transformation index of the Bertelsmann Stiftung Foundation, and others.

Key words: harmonization, volatility, world prices, economic sanctions, devaluation, competitiveness, trends, index, rating.